

VILNIUS UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE

Indrė
MAKAUSKAITĖ

Semantic Structure of Lithuanian Temporal Adverbials

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
Philology H 004

VILNIUS 2019

This dissertation was written between 2014 and 2019 at Vilnius University

Academic supervisor:

Prof. Dr. Vytautas Kardelis (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004)

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairwoman – Prof. Dr. Danguolė Satkauskaitė (Vilnius University Kaunas Faculty, Humanities, Philology – H 004)

Members:

Prof. Dr. Aurelija Leonavičienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology – H 004);

Prof. Habil. Dr. Aurelija Usonienė (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004);

Assoc. Prof. Dr. Loreta Vilkienė (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004);

Assoc. Prof. Dr. Vilma Zubaitienė (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004).

This dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 1 pm on 19 December 2019 in K. Donelaitis Room of the Faculty of Philology at Vilnius University. Address: 5 Universiteto St., 01131 Vilnius, Lithuania

The text of this dissertation can be accessed at the Library of Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Indrė
MAKAUSKAITĖ

Lietuvių kalbos laiko adverbialų semantinė struktūra

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,
filologija H 004

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014–2019 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas –

prof. dr. Vytautas Kardelis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004)

Gynimo taryba:

Pirmininkė – **prof. dr. Danguolė Satkauskaitė** (Vilniaus universiteto Kauno fakultetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004)

Nariai:

prof. dr. Aurelija Leonavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004);

prof. habil. dr. Aurelija Usonienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004);

doc. dr. Loreta Vilkienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004);

doc. dr. Vilma Zubaitienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – H 004).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2019 m. gruodžio 19 d. 13 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto K. Donelaičio auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 5, 01131 Vilnius, Lietuva

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

SUMMARY

The object of the research and review of earlier research. The object of the research is the semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position. Adverbials are the so-called semantic-functional class that is not identified with part of speech nor with part of a sentence. Temporal adverbs and almost adverbialized words or expressions, nouns and noun phrases, prepositional or postpositional phrases, participle constructions, subordinate clauses – all of them are considered to be temporal adverbials. There are two main functions of temporal adverbials: to represent a new temporal referent or to create a bond with previously mentioned temporal referent.

Only one type of Lithuanian temporal adverbials is the object of the dissertation – simple temporal adverbials of position (traditionally understood as temporal adverbs and similar words or expressions that are not adverbialized yet). This type of adverbials was chosen for a reason – they demonstrate the relation of time and space domains in language: the semantic structure of simple temporal adverbials of position can be analysed on the basis of temporal frames of reference (deictic, intrinsic, and extrinsic), and temporal frames of reference are constructed on the basis of spatial frames of reference (also deictic, intrinsic, and extrinsic). Conceptualisation of time in terms of the domain of space is one of the most important subjects in cognitive linguistics research but in Lithuanian linguistics only one aspect of this field has been studied – conceptual metaphors of TIME (Juzelėnienė 2003, 2007; Kensminienė 2009; Juzelėnienė *et al.* 2012; Vaivadaitė-Kaidi 2014).

The semantic structure of Lithuanian temporal adverbs using modern linguistic methods has been studied in only one work (Forssman 2003), but it is limited to a small part of temporal adverbs and is not intended to cover as many of their diversity as possible. In previous works, the semantics of temporal adverbs was studied by Ulvydas (2000) – his semantic classification of Lithuanian temporal adverbs is also presented in the grammars of Lithuanian language

(LKG 2; DLKG), but it should be considered only as primary, based on internal semantics of temporal adverbs and subjective view of the author.

From all Lithuanian temporal adverbials, syntactically compound adverbials, i.e. nouns, noun phrases, prepositional and postpositional phrases, got the most attention from the linguists (Haspelmath 1997; Valiulytė 1998). In the comparative study by Haspelmath noun phrases-based temporal adverbials from 53 different languages were studied and their semantic classification was provided. The aim of the study was to find out whether the conceptualisation of time based on the perception of space is universal or determined by a particular culture. Thus, this study for the first time examined the perception of time reflected in the Lithuanian language and its relation to the perception of space. The study conducted by Haspelmath leads to the conclusion that Lithuanian language is one of many languages in the world whose data shows that conceptualisation of time is based on the perception of space.

The semantic classification of Lithuanian syntactically compound temporal adverbials provided by Valiulytė (1998) is different from that of Haspelmath, as it is based on the semantic opposition of the coinciding/non-coinciding time interval based on the coincidence/non-coincidence of the action taking place with time specified in the syntactic form. This classification lacks the deictic aspect, that is crucial for the expression of time – temporal deixis is not mentioned in the study (the Haspelmath study assigns a significant role to deixis), and the interface between the linguistic devices of time and space are mentioned only briefly.

In the works by Pajėdienė (2004, 2008, 2009, 2012, 2018), the semantics of Lithuanian temporal subordinate clauses is studied, but in a quite fragmented and non-cognitive manner.

Thus, the starting points for this dissertation are the Haspelmath study, as it shows that Lithuanian noun phrases-based temporal adverbials sustain a theory that the conceptualisation of time is based on the perception of space, and the idea suggested by foreign linguists

(Clark 1973; Moore 2000, 2006; Kranjec 2006; Bender, Beller, Bennardo 2010; Zinken 2010; Evans 2013, etc.) that temporal reference frames can be constructed on the basis of spatial reference frames, and temporal scenes – on the basis of spatial scenes. This is another cognitive aspect that allows us to link the perception of time and space. One more important aspect for this study is the term ‘lexical concept’ (a linguistically coded concept) proposed by Evans (2004, 2009, 2013). Temporal adverbials representing different types of temporal reference realise various lexical concepts – one of the tasks of this dissertation is to find out what lexical concepts form the semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position – a poorly researched subject in Lithuanian linguistics, especially using modern methods.

The goal of the study is to examine and describe, using principles of cognitive linguistics, the semantic structure of simple temporal adverbials of position in the contemporary Lithuanian language.

To achieve this goal, the following **tasks** were posed:

1. to compile an inventory of simple temporal adverbials of position in the contemporary Lithuanian language;
2. to present the variety of temporal linguistic devices in world languages (including Lithuanian) and to define the position of the temporal adverbials;
3. to review linguistic studies of the conceptualisation of time based on the perception of space;
4. to present temporal reference frames constructed on the basis of spatial reference frames; to define temporal scenes and their coordinates;
5. to establish the semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position, based on different types of temporal reference; to define the lexical concepts realised by the temporal adverbials and describe them.

The goal and the tasks stated above determined **the structure of the dissertation**. It consists of an introduction, two chapters devoted to theoretical aspects, one chapter presenting the empirical research, and the conclusions.

The subject of the Chapter 1 is the perception of time and its linguistic research. As the topic has been poorly studied in Lithuanian linguistics, the aim of this chapter is to present the research made by foreign linguists. Firstly, the issues of time perception and different kinds of time are discussed; a brief overview of time in philosophy, and two main concepts of time (linear and cyclical time) are presented. Then, the temporal representations in language and their studies carried out by cognitivists are reviewed; a brief overview of cognitive linguistics and the term ‘cognitive meaning’ is presented, as well as the cognitive approach to the time in language and the most relevant studies of time and space conceptualisation, i.e. conceptual metaphors of TIME, spatial and temporal frames of reference, spatial and temporal scenes. At the end of the Chapter 1 the issues of the distinction between deixis and anaphora are presented and the studies of time in Lithuanian language from a cognitive point of view are reviewed.

Chapter 2 deals with temporal linguistic devices. First of all, their diversity in the world languages, then, their diversity in Lithuanian language is presented. The focus is on the object of the dissertation, temporal adverbials. As ‘temporal adverbial’ is a relatively new term in Lithuanian linguistics its necessity is justified. Then some of the selected semantic models of temporal adverbials proposed by different foreign linguists are presented. The second part of Chapter 2 is dedicated to the review of the semantic research of Lithuanian temporal adverbials. At the end of the chapter, an inventory of Lithuanian temporal adverbials analysed in this thesis is provided.

Chapter 3 is the empirical research. The semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position is presented in it. Chapter 3 consists of four parts: the first part is dedicated to deictic temporal adverbials, the second part to deictic-anaphoric temporal adverbials, the third part to sequential adverbials and the fourth part to

calendrical adverbials. At the end of each part, semantic models of lexical concepts realised by the adverbials discussed are presented.

The conclusions of the dissertation, references and the appendix are presented at the end of the thesis.

The thesis contains 14 tables and 15 pictures.

The novelty of the research:

1. The term ‘temporal adverbial’, previously used only in a fragmented manner, is defined and introduced into Lithuanian linguistics.

2. The variety of Lithuanian temporal devices is presented in detail and the position of the temporal adverbials is defined.

3. For the first time in Lithuanian linguistics, the principles of space in language research are used to study time in language.

4. The semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position on the basis of temporal frames of reference is presented. The aim is to cover the widest possible variety of simple temporal adverbials of position in the contemporary Lithuanian language (previous studies were limited to a smaller variety of Lithuanian temporal adverbials) and to reveal temporal aspects they express.

5. For the first time cognitive approach is used to study Lithuanian temporal adverbials.

The statements set out for defence:

1. Space in language research methods and principles may be used for semantic research of Lithuanian simple temporal adverbials of position.

2. The semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position may be based on different types of temporal reference constructed according to the types of spatial reference: deictic, intrinsic, and extrinsic. Deictic adverbials represent deictic temporal reference, sequential adverbials – intrinsic temporal reference, calendrical adverbials – extrinsic temporal reference.

3. In addition to deictic, sequential and calendrical adverbials, a fourth type of temporal adverbials can be distinguished, deictic-anaphoric adverbials. This is a transitional type between the deictic adverbials and the adverbials of sequence.

4. The same Lithuanian simple temporal adverbials of position in different contexts may realise different types of temporal reference, so may take several different positions in the semantic structure.

Data and methods. The inventory of the simple temporal adverbials of position in the contemporary Lithuanian language is based on the list of temporal adverbs and the description of temporal adverbs semantic classes provided by Ulvydas (2000), as well as on the Dictionary of Modern Lithuanian (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, DLKŽ*) (lkiis.lki.lt/dabartinis) and Academic Dictionary of Lithuanian (*Lietuvių kalbos žodynas, LKŽ*) (lkz.lt). First of all, the temporal adverbs of position provided by Ulvydas (2000) and in DLKŽ were added to the inventory (in DLKŽ the search was made using reference *prv.* (adv.) and then the temporal adverbs of position were manually selected from the received list, marked dialect and spoken language words were rejected). It was then checked whether all the selected temporal adverbials were witnessed in the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (*Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, DLKT*) (tekstynas.vdu.lt/tekstynas/) and those adverbials that were not witnessed were rejected. At the process of the empirical research new items were added to the inventory, that could be treated as simple temporal adverbials of position. All the temporal adverbials analysed in the thesis are listed in the appendix of the dissertation, which also indicates whether the adverbial is in DLKŽ (if not, is it in LKŽ).

The material for empirical research was collected from the Sub-Corpus of Periodicals of the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (if adverbial is not witnessed in the Sub-Corpus of Periodicals, examples are provided from the Sub-Corpus of Fiction,

the footnotes indicate that the example is taken from the Sub-Corpus of Fiction).

Currently, there are 140,921,288 words in the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language. The Sub-Corpus of Periodicals is the largest one, its share is 63.8% (87,251,905 words). The Sub-Corpus of Periodicals was chosen primarily because it is the largest one. Secondly, this genre is quite diverse and the usage of language is well reflected in it, both in conversations and in narratives. Even though the spoken language would be the most appropriate to research the semantics of the temporal adverbials, as the deictic structures are best represented in it, the Sub-Corpus of Speech of the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language is too small for a representative study.

In the theoretical part of the dissertation a descriptive-analytical method is used, and in the empirical research – corpus, qualitative and analytical methods. The corpus linguistics methodology was used to collect the data for the research. The examples were collected from the Sub-Corpus of Periodicals (or the Sub-Corpus of Fiction) of the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language. Since the context and its diversity are essential for the research of the semantic structure of temporal adverbials, the maximum possible length of the concordance line (300 characters) and analysis of all sources were selected. Up to 500 lines of each concordance were analysed. A qualitative analysis of the concordance of each adverbial was carried out to find out which type of temporal adverbials (deictic, deictic-anaphoric, sequential or calendrical) it belongs to and what lexical concepts it represents. Both prototypical and non-prototypical (if any) uses were included in the study. No quantitative calculations were made and therefore the most atypical uses were considered to be non-prototypical. Temporal adverbials that represent the same lexical concept were grouped and discussed.

The description of the temporal adverbials focused on the coordinates of the temporal scene: target event, reference point, and *origo* (since in this work local relations are considered primary and

temporal relations secondary, the cognitive principles of the research of space in language are used to analyse the semantic structure of temporal adverbials, and the temporal scenes are constructed according to spatial scenes).

Models of semantic maps were drawn to summarise the results of the empirical research.

Conclusions:

1. The semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position reflects temporal reference frames constructed on the basis of spatial reference frames: deictic, intrinsic, and extrinsic. Deictic reference is represented by deictic temporal adverbials, intrinsic reference – by sequential adverbials, extrinsic reference – by calendrical adverbials. And there is one more type of temporal adverbials of position – deictic-anaphoric adverbials. This type is transitional between deictic and sequential adverbials.

2. The semantic structure of Lithuanian simple temporal adverbials of position confirms the universality observed in many languages of the world, that time in language can be analysed in the terms specific to the domain of space.

3. Deictic adverbials encode the *past-present-future* temporal relations. There are eight lexical concepts related to the past: [DISTANT PAST], [RECENT PAST], [SPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE PAST], [UNSPECIFIED TIME IN THE PAST], [UNKNOWN TIME IN THE PAST], [PROXIMAL PAST], [DISTAL PAST], and [PAST]; seven lexical concepts related to the future: [DISTANT FUTURE], [NEAR FUTURE], [SPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE], [UNSPECIFIED TIME IN THE FUTURE], [UNKNOWN TIME IN THE FUTURE], [PROXIMAL FUTURE], and [UNSPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE]; and three lexical concepts related to the present: [DEFINED PRESENT], [UNDEFINED PRESENT], and [PROXIMAL PRESENT].

In the **Fig. 1** the model of the semantic map representing deictic lexical concepts is depicted. The majority of the lexical concepts of the future and the past coincide:

1) long temporal distance to the moment of speech is represented by lexical concepts [DISTANT PAST] and [DISTANT FUTURE];

2) short temporal distance to the moment of speech is represented by lexical concepts [RECENT PAST] and [NEAR FUTURE];

3) specified temporal distance to the moment of speech is represented by lexical concepts [SPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE PAST] and [SPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE];

4) unknown time is represented by lexical concepts [UNKNOWN TIME IN THE PAST] and [UNKNOWN TIME IN THE FUTURE];

5) unspecified time is represented by lexical concepts [UNSPECIFIED TIME IN THE PAST] and [UNSPECIFIED TIME IN THE FUTURE];

6) proximity is represented by lexical concepts [PROXIMAL PAST] and [PROXIMAL FUTURE].

There is one lexical concept of the past, the present and the future that coincide: [PROXIMAL PAST], [PROXIMAL PRESENT], and [PROXIMAL FUTURE].

A dashed line in the model of the semantic map indicates cases when lexical concepts are represented by the same adverbials. Thus, the same adverbials express the following lexical concepts:

1) [PROXIMAL PAST], [PROXIMAL PRESENT], and [PROXIMAL FUTURE];

2) [UNKNOWN TIME IN THE PAST] and [UNKNOWN TIME IN THE FUTURE];

3) [UNSPECIFIED TIME IN THE PAST] and [UNSPECIFIED TIME IN THE FUTURE].

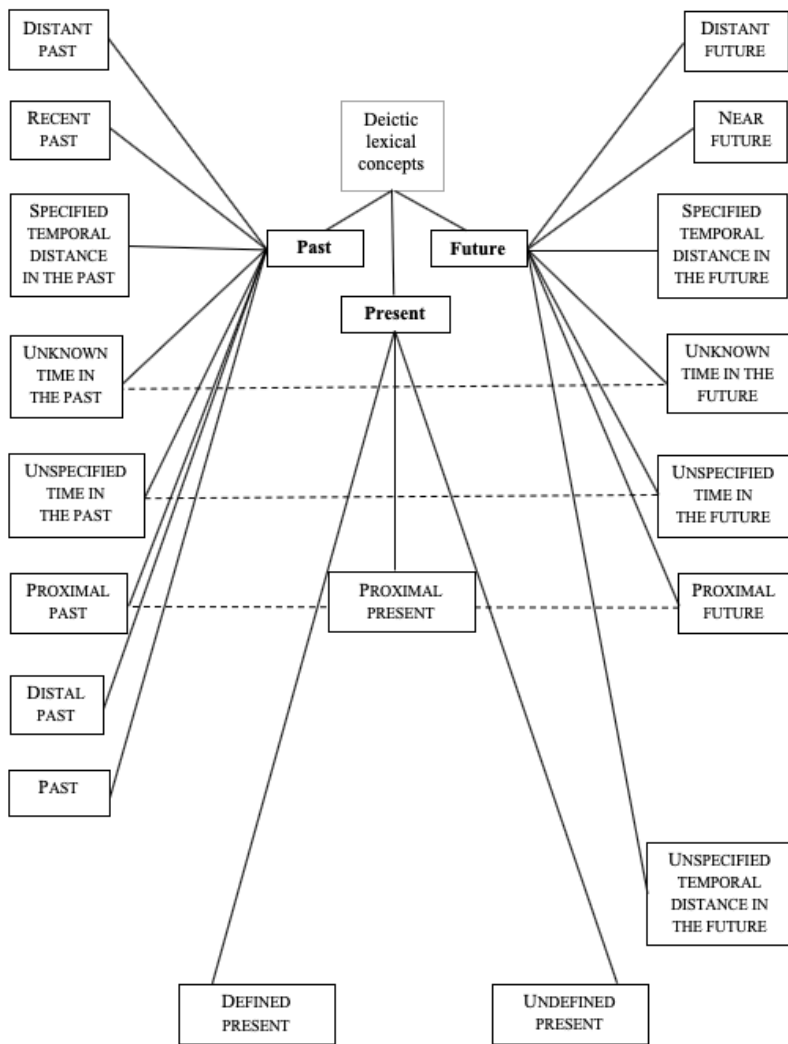

Figure 1. The model of the semantic map representing the deictic lexical concepts

4. Deictic-anaphoric adverbials can express time in the past, in the future and generalised time. There are two lexical concepts related to the past: [DISTAL PAST] and [CALENDARICAL DISTAL PAST]; two lexical

concepts related to the future: [DISTAL FUTURE] and [CALENDRICAL DISTAL FUTURE]; and two lexical concepts related to generalised time: [GENERALISED TIME] and [CALENDRICAL GENERALISED TIME].

In the **Fig. 2** the model of the semantic map representing the deictic-anaphoric lexical concepts is depicted. The lexical concepts of the future and the past coincide:

1) distality is represented by lexical concepts [DISTAL PAST] and [DISTAL FUTURE];

2) calendrical distality is represented by lexical concepts [CALENDRICAL DISTAL PAST] and [CALENDRICAL DISTAL FUTURE].

The lexical concepts of generalised time are placed to the right of the vertical dotted line, that marks the periphery of the map because they represent the anaphoric structures more than the deixis.

A dashed line in the model of the semantic map refers to cases where lexical concepts are represented by the same adverbials. Thus, the same adverbials express the following lexical concepts:

1) [DISTAL FUTURE] and [GENERALISED TIME];

2) [CALENDRICAL DISTAL FUTURE] and [CALENDRICAL GENERALISED TIME].

A dashed and dotted line indicates the cases where part of the adverbials representing the lexical concepts, coincide. The lexical concept [DISTAL PAST] is represented by the same adverbials as the lexical concepts [DISTAL FUTURE] and [GENERALISED TIME], as well as by some other adverbials. The same can be stated about the lexical concept [CALENDRICAL DISTAL PAST]: it is represented by the same adverbials as the lexical concepts [CALENDRICAL DISTAL FUTURE] and [CALENDRICAL GENERALISED TIME], as well as by some other adverbials.

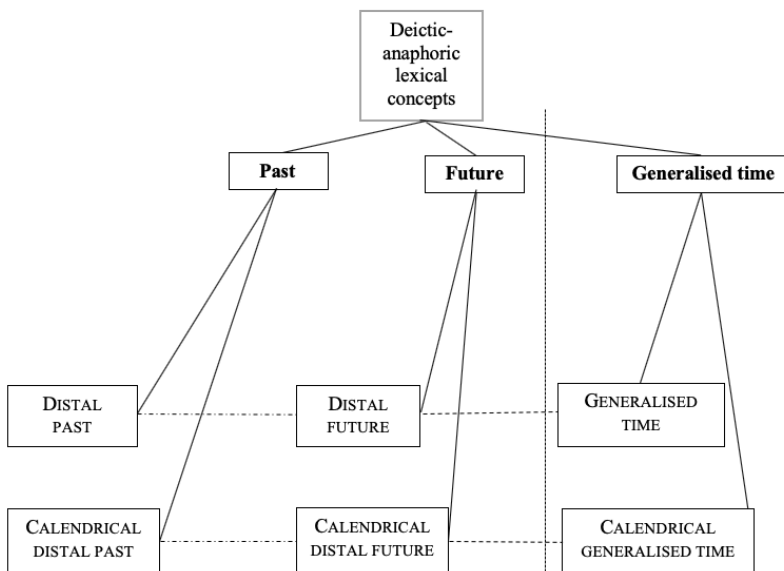

Figure 2. The model of the semantic map representing the deictic-anaphoric lexical concepts

5. Sequential adverbials encode temporal relations between events: succession (earlier/later temporal relations) or temporal overlap. There are seven lexical concepts encoding the event occurring after another event: [SUCCEEDING EVENT], [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER A SHORT PERIOD OF TIME], [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER A LONG PERIOD OF TIME], [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER UNSPECIFIED PERIOD OF TIME], [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER A CERTAIN AMOUNT OF TIME, MEASURED IN DAYS OR YEARS], [SUCCEEDING EVENT IN THE SEQUENCE OF SIMILAR EVENTS], and [LAST EVENT IN THE SEQUENCE]; the event occurring prior to another event is represented by two lexical concepts: [PRECEDING EVENT] and [FIRST EVENT IN THE SEQUENCE]; and there is one lexical concept related to the temporal overlap: [AT THE SAME TIME]. Sequential adverbials can also encode relation to the agreed/usual time. There are three lexical concepts related to the agreed/usual time: [AFTER THE

AGREED/USUAL TIME], [BEFORE THE AGREED/USUAL TIME], and [ON THE AGREED/USUAL TIME]

In the **Fig. 3** the model of the semantic map representing the sequential lexical concepts is depicted. It shows that there are more lexical concepts of the event occurring after another event than those of the event occurring prior to another event. Two lexical concepts can be distinguished characteristic to the semantics of succession and temporal overlap:

1) location of the event with respect to the other event is represented by the lexical concepts [PRECEDING EVENT], [SUCCEEDING EVENT], and [AT THE SAME TIME];

2) location of the event with respect to the agreed/usual time is represented by the lexical concepts [BEFORE THE AGREED/USUAL TIME], [AFTER THE AGREED/USUAL TIME], and [ON THE AGREED/USUAL TIME].

There is one lexical concept, characteristic to the semantics of the earlier/later relations, i.e. the position in the sequence, represented by lexical concepts [FIRST EVENT IN THE SEQUENCE] and [LAST EVENT IN THE SEQUENCE].

The rest of the lexical concepts of the event occurring after another event clarify the lexical concept [SUCCEEDING EVENT] by revealing more temporal aspects.

There are only a few temporal adverbials that could represent different sequential lexical concepts (e.g. adverbial *vēliau* ('later') represents two lexical concepts, [SUCCEEDING EVENT] and [AFTER THE AGREED/USUAL TIME]; adverbials *pirma* and *pirmiau* ('first, firstly') represent lexical concepts [FIRST EVENT IN THE SEQUENCE] and [PRECEDING EVENT]; adverbials *anksčiau* and *ankstėliau* ('earlier') represent lexical concepts [PRECEDING EVENT] and [BEFORE THE AGREED/USUAL TIME]). The majority of the adverbials of sequence in different contexts can function as deictic adverbials.

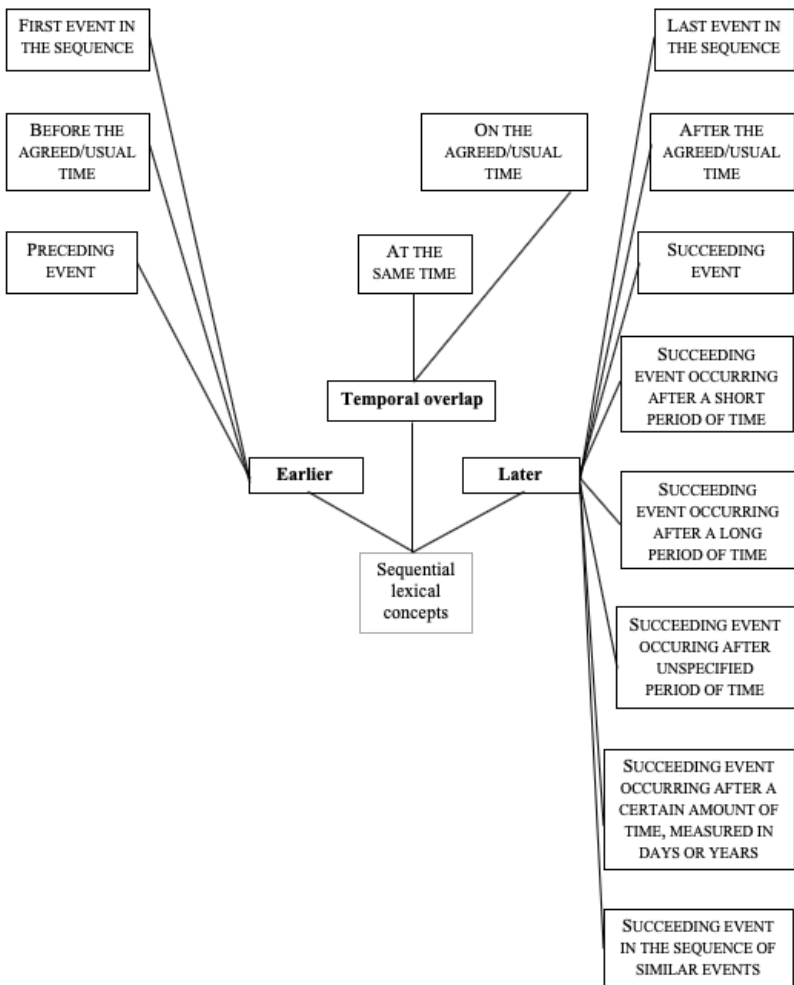

Figure 3. The model of the semantic map representing the sequential lexical concepts

6. Calendrical adverbials represent three different periodicities: the day and night cycle, the change of daytime and night time, and the change of seasons. There are three lexical concepts representing the day and night cycle: [MAIN PART OF THE DAY], [TRANSITIONAL PART OF THE DAY], and [THE BEGINNING OR THE END OF THE CERTAIN PART

OF THE DAY]. The change of daytime and night time is represented by two lexical concepts: [THE BEGINNING OF THE DAYTIME], and [THE BEGINNING OF THE NIGHT TIME]. And there are two lexical concepts related to the change of seasons: [SEASON], and [THE BEGINNING, THE MIDDLE OR THE END OF THE CERTAIN SEASON].

In the **Fig. 4** the model of the semantic map representing the calendrical lexical concepts is depicted. It shows that lexical concepts do not overlap. The day and night cycle, the change of daytime and night time and the change of seasons have their own lexical concepts. However, one pattern can be noticed: some lexical concepts of the cycle of day and night and the change of seasons refer to the whole part of the cycle (whole part of the day or whole season), and the other ones refer to only one partition of the part of the cycle (the beginning or the end of the certain part of the day; the beginning, the middle or the end of the season). The day and night cycle and the change of daytime and night time are linked as both represent the 24-hour day.

There are no calendrical adverbials that would represent more than one calendrical lexical concept.

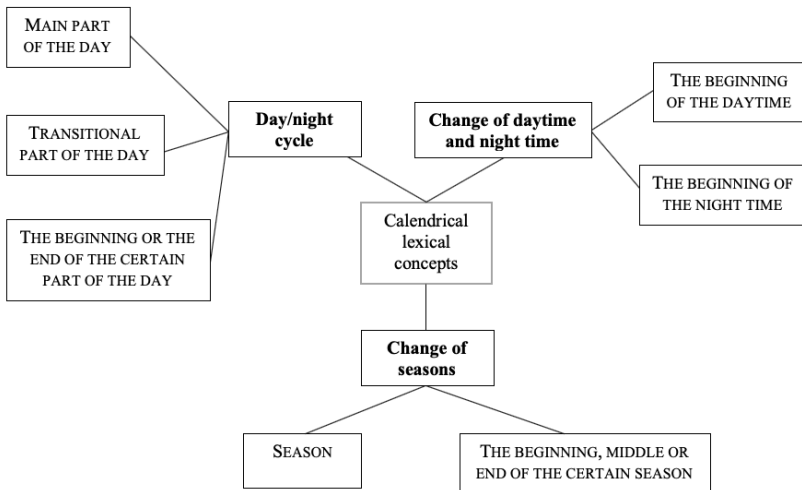

Figure 4. The model of the semantic map representing the calendrical lexical concepts

7. The same temporal adverbial of position can perform more than one function and represent different types of temporal reference, but only two (all three types of temporal reference cannot be represented by the same adverbial): deictic and intrinsic, or intrinsic and extrinsic temporal reference (but not deictic and extrinsic temporal reference, except for non-prototypical cases).

8. The same temporal adverbials representing deictic and intrinsic temporal reference encode the following lexical concepts: [NEAR FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER A SHORT PERIOD OF TIME]; [DISTANT FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER A LONG PERIOD OF TIME]; [SPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER CERTAIN AMOUNT OF TIME, MEASURED IN DAYS OR YEARS]; [UNSPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT OCCURRING AFTER AN UNSPECIFIED PERIOD OF TIME]; [UNSPECIFIED TEMPORAL DISTANCE IN THE FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT]; [PAST] and [PRECEDING EVENT]; [PAST] and [FIRST EVENT IN THE SEQUENCE]; [PAST] and [BEFORE THE AGREED/USUAL TIME]; [DISTANT FUTURE] and [SUCCEEDING EVENT IN THE SEQUENCE OF SIMILAR EVENTS]. As we can see, the future correlates with succeeding event, the past – with preceding event.

9. The same temporal adverbials representing intrinsic and extrinsic temporal reference encode the following lexical concepts: [BEFORE THE AGREED/USUAL TIME] and [THE BEGINNING OF THE CERTAIN PART OF THE DAY]; [AFTER THE AGREED/USUAL TIME] and [THE END OF THE CERTAIN PART OF THE DAY]. The preceding event correlates with the beginning of the certain period of time; the succeeding event – with the end of the certain period of time.

10. The same temporal adverbials can also represent several different lexical concepts of the same temporal reference. This is the most typical for deictic and deictic-anaphoric adverbials: the same

adverbials (the so-called multi-zone adverbials) can, depending on the context, define the past, the present, and the future. This is not a characteristic feature of sequence adverbials (the only sequence adverbial *pirm* ('before') can represent two lexical concepts, namely [FIRST EVENT IN THE SEQUENCE] and [PRECEDING EVENT]). The same calendrical adverbials cannot represent several different lexical concepts.

11. In addition to the most typical temporal functions, temporal adverbials of position can also be used in non-prototypical way and represent an uncharacteristic temporal reference or lexical concept.

12. Some temporal adverbials of position can also function as adverbials of duration or frequency, as well as to perform non-temporal functions (e.g. adverbials of quantity or discourse markers, etc.).

Implications for further research. The research carried out in this thesis, based on abundant and representative data, supplements the semantic studies of Lithuanian temporal adverbials and allows us to look at them from a new, cognitive, perspective – through the reflections of the relationship between time and space perception in language. The result of this study revealed that the perception of time reflected by Lithuanian simple temporal adverbials of position has a number of bonds with the perception of space.

In order to deepen the analysis of the perception of space and time, reflected in language, that is so crucial to cognitive linguistics, a comparative study of Lithuanian spatial and temporal adverbials could be carried out, the spatial lexical concepts could be defined and it could be ascertained whether they correlate with lexical concepts of time.

The next step could be to compare the temporal lexical concepts, represented by temporal adverbials of position in Lithuanian and foreign languages. This would allow us to realise what temporal

aspects are important for the perception of time, reflected in Lithuanian and other languages, whether they differ or not.

This study did not include other types of Lithuanian simple temporal adverbials, i.e. adverbials of duration, frequency and contrast. They also demonstrate bonds to the expression of space, but they should be subject to different or slightly different research strategies rather than the temporal reference frames. This could be an object of further research.

This study allowed us to take a fresh look at the perception of time reflected in the Lithuanian language, but only a small part of the whole picture was revealed. Therefore, the author of the thesis hopes that there will be more research in this field in the future, especially since a small part of Lithuanian temporal devices were discussed in this work.

The results of the study can be valuable for Lithuanian lexicography and can be applied in practice – they could be used for compiling modern Lithuanian dictionaries. The study revealed that the definitions of the temporal adverbials provided in the Academic Dictionary of Lithuanian and in the Dictionary of Modern Lithuanian are, on the one hand, insufficient and, on the other hand, heterogeneous, therefore they do not reflect an accurate picture of the semantics of temporal adverbials. In addition, not all of the temporal adverbials studied in the thesis are included in the Dictionary of Modern Lithuanian (some of them do not even appear in the Academic Dictionary of Lithuanian), although there is plenty of testimony of their active usage. In addition, the results of the study can also be used for compiling modern Lithuanian grammars – in chapters discussing temporal devices.

LIST OF PUBLICATIONS
ON THE SUBJECT OF DISSERTATION

1. Makauskaitė Indrė 2016, Lietuvių kalbos laiko adverbialai: pozicija laiko raiškos priemonių sistemoje ir semantinių tyrimų apžvalga, *Lietuvių kalba* 10. Available at:
<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/209>.

2. Makauskaitė Indrė 2016, Multifunctionality of the Lithuanian *tada* and English *then* in Spoken Discourse: A Cross-Linguistic Analysis, *Kalbotyra* 68, 96–124.

CONFERENCE PRESENTATIONS
ON THE SUBJECT OF DISSERTATION

1. *Lithuanian Temporal Adverbials: Position in the System of Temporal Linguistic Devices and the Review of Earlier Research*, International Scientific Conference “Jaunieji humanitarai ir Kazimieras Būga”, Institute of the Lithuanian Language, The Lithuanian Academy of Sciences (Vilnius, Lithuania), 26–27 October, 2015.

2. *Lithuanian Temporal Adverbials and Their Semantic Classification*, 12th International Congress of Balticists, Vilnius University (Lithuania), 28–31 October, 2015.

BRIEF INFORMATION ABOUT THE CANDIDATE

Indrė Makauskaitė (born in 1983) graduated from Vilnius University and received her BA degree in Lithuanian Philology (2007) and her MA degree in General Linguistics (*Cum laude*; 2013). From 2014 to 2019 she was a PhD student in the field of humanities at Vilnius University. During her PhD studies, she participated in two international conferences in Lithuania and published two scientific articles in the area of her thesis.

In 2018 Indrė Makauskaitė joined the project LIEPA-2 (Development of the Services Controlled by the Lithuanian Speech) curated by Vilnius University. The project is aimed at developing tools which would open the opportunities of working and communicating with computers and other smart devices using the Lithuanian speech.

SANTRAUKA

Darbo objektas ir tyrimo aktualumas. Disertacijos tyrimo objektas – lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinė struktūra. Adverbialai yra semantinė-funkcinė klasė, netapatinama nei su kalbos, nei su sakinio dalimis. Lietuvių kalbos laiko adverbialams galima priskirti laiko prieveiksnius ir beveik suprieveiksmėjusius žodžius ar žodžių junginius, laiką nusakančių daiktavardžių linksnius ir daiktavardinius junginius, prielinksnes konstrukcijas, dalyvines, pusdalyvines ir padalyvines konstrukcijas bei prijungiamuosius laiko sakinius. Skiriamos dvi pagrindinės laiko adverbialų funkcijos: pristatyti naują temporalinį referentą arba sukurti sąsają su jau anksčiau pateiktu temporaliniu referentu.

Disertacijoje tiriama tik dalis laiko adverbialų – paprastieji poziciniai laiko adverbialai (tradiciniu požiūriu – laiko prieveiksmai ir beveik suprieveiksmėję ar į juos panašūs žodžiai ar žodžių junginiai). Ši grupė pasirinkta dėl to, kad ji gerai atspindi laiko ir erdvės domenų santykį kalboje: paprastųjų pozicinių laiko adverbialų struktūrą galima aprašyti remiantis laiko referencijos freimais (deiktiniu, intrinsiniu ir ekstrinsiniu), kurių pagrindas yra erdvės referencijos freimai (taip pat deiktinis, intrinsinis ir ekstrinsinis). Laiko konceptualizavimas erdvės pagrindu yra svarbus kognityvinės lingvistikos tyrimų objektas. Lietuvių kalbotyroje jis tyrinėtas tik konceptualiųjų LAIKO metaforų aspektu (Juzelėnienė 2003, 2007; Kensminienė 2009; Juzelėnienė *et al.* 2012; Vaivadaitė-Kaidi 2014).

Lietuvių kalbos laiko prieveiksnių semantinė struktūra modernesniais metodais tyrinėta tik viename darbe (Forssman 2003), tačiau jame apsiribota nedidele dalimi laiko prieveiksnių ir nesiekta aprėpti kuo didesnės jų įvairovės. Ankstesniuose darbuose laiko prieveiksnių semantika tirta tik Ulvydo (2000) – jo sudaryta laiko prieveiksnių semantinė klasifikacija pateikiama ir lietuvių kalbos gramatikose (LKG 2; DLKG), tačiau ją derėtų laikyti tik pirmine, paremta vidine laiko prieveiksnių semantika ir subjektyviu matymu.

Iš lietuvių kalbos laiko adverbialų daugiau dėmesio yra sulaukusi laiko raiška sintaksinėmis formomis – daiktavardžio linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis (Haspelmath 1997; Valiulytė 1998). Haspelmatho lyginamojoje studijoje tyrinėjami net 53 kalbų daiktavardiniai laiko adverbialai ir pateikiama jų semantinė klasifikacija. Studijos tikslas – išsiaiškinti, ar laiko konceptualizavimas, paremtas erdvės suvokimu, yra universalus, ar nulemtas tam tikros kultūros. Taigi, šioje studijoje pirmą kartą tirtas ir lietuvių kalboje atsispindintis laiko suvokimas bei jo santykis su erdvės suvokimu. Haspelmatho atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad ir lietuvių kalbai būdingas laiko konceptualizavimas pagal analogiją su erdve.

Valiulytės (1998) pateikta lietuvių kalbos sintaksinių laiko raiškos priemonių semantinė klasifikacija yra kitokia nei Haspelmatho, nes jos pagrindas – sutampančio / nesutampančio laiko semantinė opozicija pagal veiksmo (įvykimo sutapimą / nesutapimą su sintaksinės formos nurodomu laiko tarpu. Šioje klasifikacijoje pasigendama laiko raiškai labai svarbaus deiktinio aspekto – laiko deiksė į tyrimą neįtraukta (Haspelmatho studijoje deiksei skiriamas nemenkas vaidmuo), o apie laiko ir erdvės kalbinės raiškos sąsajas tik užsiminta.

Pajėdienės darbuose (2004, 2008, 2009, 2012, 2018) tyrinėta lietuvių kalbos laiko prijungiamųjų sakinių semantika, tačiau taip pat gana fragmentiškai ir nekognityviniais metodais.

Šio darbo atspirties tašku laikytina Haspelmatho studija, nes joje parodyta, kad lietuvių kalbos laiko raiška sintaksinėmis formomis leidžia teigti, jog laiko konceptualizavimas paremtas erdve, ir užsienio lingvistų (Clark 1973; Moore 2000, 2006; Kranjec 2006; Bender, Beller, Bennardo 2010; Zinken 2010; Evans 2013 ir kt.) pasiūlyta idėja, kad erdvės referencijos freimų pagrindu galima konstruoti laiko referencijos freimus, o pagal erdvines scenas – laiko scenas. Tai dar vienas kognityvinis aspektas, leidžiantis susieti laiko ir erdvės suvokimo atspindžius kalboje. Kitas tyrimui svarbus aspektas yra Evanso (2004, 2009, 2013) pasiūlyta *leksinio koncepto* (lingvistiškai užkoduoto koncepto) sąvoka. Skirtingą laiko referenciją

reprezentuojantys laiko adverbialai realizuoja įvairius leksinius konceptus – vienas šio darbo uždavinių ir yra išsiaiškinti, kokie leksiniai konceptai sudaro paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinę struktūrą. Tyrimui pasirinktas lietuvių kalbotyroje moderniais metodais menkai tyrinėtas objektas – paprastieji poziciniai laiko adverbialai.

Tyrimo tikslai ir uždaviniai. Darbo tikslas – remiantis kognityviniais principais išnagrinėti ir aprašyti dabartinės lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinę struktūrą.

Išsikelti šie uždaviniai:

1) sudaryti dabartinės lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų inventorių;

2) pristatyti laiko raiškos pasaulio kalbose (tarp jų – ir lietuvių) priemonių įvairovę bei laiko adverbialų vietą joje;

3) apžvelgti laiko konceptualizavimo, paremto erdvės suvokimu, lingvistinius tyrimus;

4) pristatyti erdvės referencijos freimų pagrindu sukonstruotus laiko referencijos freimus, apibrėžti laiko scenas ir jų dalyvius;

5) remiantis laiko referencijos tipais, sudaryti lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinę struktūrą, nustatyti laiko adverbialų realizuojamus leksinius konceptus ir juos aprašyti.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas (jame pristatomas darbo objektas ir aktualumas, tikslas ir uždaviniai, darbo medžiaga, metodai, naujumas, ginamieji teiginiai, darbo struktūra ir aprobavimas, darbe dažniausiai vartojamos sąvokos), trys skyriai ir išvados.

Pirmi du skyriai yra teoriniai. Pirmame gilinamasi į laiko suvokimą ir apžvelgiami jo lingvistiniai tyrimai. Kadangi ši tema lietuvių kalbotyroje tyrinėta menkai, siekta ją pristatyti kuo išsamiau. Visų pirma aptariama laiko suvokimo problematika ir laiko rūšys, pateikiama trumpa laiko filosofijoje apžvalga, pristatomi du pagrindiniai laiko konceptai: linijinio ir ciklinio laiko. Tada pereinama prie laiko reprezentacijų kalboje ir jų tyrimų kognityviniu aspektu,

pateikiama trumpa kognityvinės lingvistikos apžvalga ir kognityvinės reikšmės samprata, pristatomi laiko kalboje tyrimai iš kognityvinės perspektyvos ir šiam darbui aktualiausi laiko bei erdvės konceptualizavimo tyrimai: konceptualiosios LAIKO metaforos, erdvės ir laiko referencijos freimai, erdvinės ir laiko scenos. Skyriaus pabaigoje paminima deiksės ir anaforos skirties problematika bei apžvelgiami laiko lietuvių kalboje tyrimai kognityviniu aspektu.

Antras skyrius skirtas lingvistinėms laiko raiškos priemonėms. Visų pirma apžvelgiama jų įvairovė pasaulio kalbose, tada pristatomos lietuvių kalbos laiko raiškos priemonės. Daugiausia dėmesio skiriama darbo objektui – laiko adverbialams. Kadangi tai gana nauja sąvoka lietuvių kalbotyroje, pagrindžiamas jos reikalingumas. Toliau apžvelgiami keli pasirinkti užsienio lingvistų pasiūlyti laiko adverbialų semantiniai modeliai. Skyriaus antra dalis skirta lietuvių kalbos laiko adverbialų semantikos tyrimų apžvalgai. Skyriaus pabaigoje pateikiamas disertacijoje tiriamų laiko adverbialų inventorių.

Trečias skyrius yra tiriamoji darbo dalis. Jame pristatoma lietuvių kalbos pozicinių laiko adverbialų semantinė struktūra. Šį skyrių sudaro keturios dalys: pirmoje aprašomi deiktiniai, antroje – deiktiniai-anaforiniai, trečioje – sekos, ketvirtoje – kalendoriniai adverbialai. Kiekvienos dalies pabaigoje pateikiami aptartų adverbialų realizuojamų leksinių konceptų semantiniai modeliai.

Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei priedas.

Disertacijoje yra 14 lentelių ir 15 paveikslų.

Tyrimo naujumas:

1. Į lietuvių kalbotyrą įvestas anksčiau tik fragmentiškai vartotas terminas *laiko adverbialas* ir pagrįstas jo reikalingumas.
2. Išsamiai pristatyta lietuvių kalbos laiko raiškos priemonių įvairovė ir nustatyta laiko adverbialų vieta joje.
3. Pirmą kartą lietuvių kalbotyroje laikui tirti naudoti erdvės tyrimo principai.

4. Pateikta lietuvių kalbos laiko adverbialų (paprastųjų pozicinių) semantinė struktūra, sudaryta laiko referencijos freimų pagrindu. Siekta aprėpti kuo didesnę dabartinės lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų įvairovę (ankstesni tyrimai apsiribodavo tik mažesne ar didesne dalimi laiko raiškos priemonių) ir atskleisti jais nusakomus temporalinius aspektus.

4. Pirmą kartą lietuvių kalbos laiko adverbialai išsamiai tirti iš kognityvinės perspektyvos.

Ginamieji teiginiai:

1. Lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantiniams tyrimams galima taikyti erdvės tyrimų metodus ir principus.

2. Lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinės struktūros pagrindas gali būti skirtingi laiko referencijos tipai, sukonstruoti pagal erdvės referencijos tipus: deiktinį, intrinsinį ir ekstrinsinį. Deiktiniai adverbialai reprezentuoja deiktinę laiko referenciją, sekos adverbialai – intrinsinę, kalendoriniai adverbialai – ekstrinsinę.

3. Be deiktinių, sekos ir kalendorinių adverbialų, skirtinas ir ketvirtas adverbialų tipas – deiktiniai-anaforiniai adverbialai. Tai pereinamasis tipas tarp deiktinių ir sekos adverbialų.

4. Tie patys lietuvių kalbos paprastieji poziciniai laiko adverbialai tiek tipiniais, tiek prototipiniais atvejais skirtingame kontekste gali realizuoti skirtingus laiko referencijos tipus, todėl semantinėje struktūroje gali užimti kelias skirtingas pozicijas.

Medžiaga ir tyrimo metodai. Dabartinės lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų inventorių sudarytas remiantis Ulvydo pateikturieveiksmių sąrašu ir laikorieveiksmių reikšminių skyrių aprašu (Ulvydas 2000), taip pat *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (DLKŽ) (lkiis.lki.lt/dabartinis) ir *Lietuvių kalbos žodynu* (LKŽ) (lkz.lt). Visų pirma į inventorių buvo įtraukti Ulvydo (2000) ir DLKŽ pateikti poziciniai laikorieveiksmiai (DLKŽ paieška atlikta pagal

pažymą *prv.* – iš gauto sąrašo rankiniu būdu atrinkti poziciniai laikorieveiksmai, atmestos pažymėtos tarnybės ir šnekamosios kalbos žodžiai). Tada tikrinta, ar visi atrinkti laiko adverbialai paliudyti *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne* (DLKT) (tekstynas.vdu.lt/tekstynas/), atmesti tie adverbialai, kurie jame nėra paliudyti. Atliekant tyrimą į inventorių buvo įtraukta ir naujų pozicijų, traktuotinių kaip paprastieji poziciniai laiko adverbialai. Visi tirti laiko adverbialai pateikiami šio darbo priede – jame taip pat nurodoma, ar adverbialas įtrauktas į DLKŽ (jei ne, ar įtrauktas į LKŽ).

Medžiaga empiriniam tyrimui rinkta iš DLKT publicistikos patekstyvio (kai adverbialų vartojimo pavyzdžių nebuvo paliudyta publicistikos patekstyvyje, pavyzdžiai pateikti iš grožinės literatūros patekstyvio – tokiais atvejais išnašose nurodoma, kad pavyzdys yra iš kito patekstyvio).

Šiuo metu DLKT yra 140 921 288 žodžiai, publicistika sudaro didžiausią jo dalį – 63,8 proc. (87 251 905 žodžiai). Publicistikos patekstyvis pasirinktas visų pirma dėl to, kad jis yra pats didžiausias. Antra, šis žanras yra gana įvairus, todėl gerai atspindi kalbos vartojimą tiek tiesioginėje kalboje, tiek naratyviniuose tekstuose. Laiko adverbialų semantikai tirti pati tinkamiausia būtų sakininė kalba, nes joje geriausiai perteikiama deiktinė kalbos vienetų raiška, tačiau DLKT sakininės kalbos patekstyvis yra per menkas reprezentatyviam tyrimui.

Teorinėje darbo dalyje taikomas aprašomasis-analitinis metodas, empiriniame tyrime – tekstynų, kokybinis ir analitinis metodai. Tekstynų lingvistikos metodas taikytas tiriamajai medžiagai atrinkti. Pavyzdžiai rinkti iš DLKT publicistikos patekstyvio (jei jame nepaliudyta, tada iš grožinės literatūros patekstyvio). Kadangi laiko adverbialų semantinei struktūrai tirti esminis yra kontekstas ir jo įvairovė, pasirinktas didžiausias galimas konkordanso eilutės plotis (300 simbolių) ir visų šaltinių analizė. Gauta konkordanso analizuota iki 500 eilučių. Atlikta kokybinė kiekvieno adverbialo konkordanso analizė: siekta išsiaiškinti, kuriam laiko adverbialų tipui (deiktiniams, deiktiniams-anaforiniams, sekos ar kalendoriniams) jis priklauso ir

kokius leksinius konceptus perteikia. Į tyrimą įtraukti tiek prototipiniai, tiek neprototipiniai (jei tokių rasta) adverbialų pavartojimo atvejai. Kiekybinis skaičiavimas nebuvo atliktas, todėl neprototipiniais laikytini patys netipiškiausi pavartojimo atvejai. Tą patį leksinį konceptą perteikiantys laiko adverbialai buvo sugrupuoti ir aptarti.

Aprašant laiko adverbialus daugiausia dėmesio teikta laiko scenos elementams: orientaciniam įvykiui, atskaitos taškui ir *origo* (kadangi šiame darbe lokaliniai santykiai laikomi pirminiais, o temporaliniai – antriniais, laiko adverbialų semantinei struktūrai tirti naudojami kognityviniai erdvės tyrimo principai, laiko scenos ir jų elementai yra sukonstruoti pagal erdvines scenas).

Tyrimo rezultatams apibendrinti sudaryti semantinių žemėlapių modeliai.

Išvados:

1. Lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinė struktūra atspindi erdvės referencijos freimų pagrindu sukonstruotus laiko referencijos freimus: deiktinį, intrinsinį ir ekstrinsinį. Deiktinę referenciją realizuoja deiktiniai laiko adverbialai, intrinsinę – sekos adverbialai, ekstrinsinę – kalendoriniai adverbialai. Skiriamas ir dar vienas pozicinių laiko adverbialų tipas – deiktiniai-anaforiniai adverbialai. Šis tipas yra pereinamasis tarp deiktinių ir sekos adverbialų.

2. Sudaryta lietuvių kalbos paprastųjų pozicinių laiko adverbialų semantinė struktūra patvirtina daugelyje pasaulio kalbų pastebimą universaliją, kad laiko raišką galima analizuoti remiantis erdvės raiškai būdingais terminais.

3. Deiktiniai adverbialai koduoja *praeities* <-> *dabarties* <-> *ateities* santykius. Su praeitimi susiję aštuoni leksiniai konceptai: [TOLIMA PRAEITIS], [ARTIMA PRAEITIS], [TIKSLUS LAIKO ATSTUMAS PRAEITYJE], [NEAPIBRĖŽTAS LAIKAS PRAEITYJE], [NEŽINOMAS LAIKAS PRAEITYJE], [PROKSIMALINĖ PRAEITIS], [DISTALINĖ PRAEITIS], [PRAEITIS]. Su ateitimi susiję septyni leksiniai konceptai:

[TOLIMA ATEITIS], [ARTIMA ATEITIS], [TIKSLUS LAIKO ATSTUMAS ATEITYJE], [NEAPIBRĖŽTAS LAIKAS ATEITYJE], [NEŽINOMAS LAIKAS ATEITYJE], [PROKSIMALINĖ ATEITIS], [NEAPIBRĖŽTAS LAIKO ATSTUMAS ATEITYJE]. Su dabartimi susiję trys leksiniai konceptai: [APIBRĖŽTOJI DABARTIS], [NEAPIBRĖŽTOJI DABARTIS] ir [PROKSIMALINĖ DABARTIS].

4. Deiktiniai-anaforiniai adverbialai gali nusakyti laiką praeityje, ateityje ir apibendrintą laiką. Praeities leksiniai konceptai yra [DISTALINĖ PRAEITIS] ir [KALENDORINĖ DISTALINĖ PRAEITIS], ateities – [DISTALINĖ ATEITIS] ir [KALENDORINĖ DISTALINĖ ATEITIS], apibendrinto laiko – [APIBENDRINTAS LAIKAS] ir [KALENDORINIS APIBENDRINTAS LAIKAS].

5. Sekos adverbialai skirstomi pagal tai, ar jie lokalizuoja vėlesnį įvykį, ar ankstesnį įvykį, ar nusako įvykių temporalinį sutapimą. Vėlesnio įvykio leksiniai konceptai yra septyni: [VĖLIAU SEKOJE], [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS TRUMPAM LAIKO TARPUI], [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS ILGAM LAIKO TARPUI], [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS NEAPIBRĖŽTAM LAIKO TARPUI], [VĖLIAU SEKOJE DIENOS ARBA METŲ ATSTUMU], [VĖLESNIS ĮVYKIS PANAŠIŲ ĮVYKIŲ SEKOJE], [PASKUTINIS ĮVYKIS SEKOJE]. Ankstesnio laiko leksiniai konceptai yra du: [ANKSČIAU SEKOJE] ir [PIRMAS ĮVYKIS SEKOJE]. Temporalinį sutapimą (vienalaikiškumą) realizuoja vienas leksinis konceptas – [TUO PAČIU METU]. Sekos adverbialai gali nusakyti ir santykį su sutartu / įprastu laiku, galimi trys leksiniai konceptai: [PO SUTARTO / ĮPRASTO LAIKO], [PRIEŠ SUTARTĄ / ĮPRASTĄ LAIKĄ], [SUTARTU / ĮPRASTU LAIKU].

6. Kalendoriniai adverbialai perteikia tris skirtingus periodiškumus: paros dalių ciklą, šviesos ir tamsos kaitą, metų laikų kaitą. Paros dalių ciklo leksiniai konceptai yra trys: [PAGRINDINĖ PAROS CIKLO DALIS], [PEREINAMOJI PAROS CIKLO DALIS] ir [PAROS DALIES PRADŽIA ARBA PABAIGA]. Šviesos ir tamsos kaitos leksiniai konceptai yra du: [ŠVIESAUS PAROS METO PRADŽIA] ir [TAMSAUS PAROS METO PRADŽIA]. Metų laikų kaitos leksiniai konceptai taip pat

yra du: [METŲ LAIKAS] ir [METŲ LAIKO PRADŽIA, VIDURYS ARBA PABAIGA].

7. Tie patys poziciniai laiko adverbialai gali atlikti daugiau nei vieną funkciją ir atspindėti skirtingus laiko referencijos tipus, tačiau tik du (visų trijų laiko referencijos tipų tas pats adverbialas reprezentuoti negali): deiktinę ir intrinsinę arba intrinsinę ir ekstrinsinę referenciją (bet ne deiktinę ir ekstrinsinę, išskyrus neprototipinius atvejus).

8. Deiktinę ir intrinsinę laiko referenciją reprezentuojantys tie patys laiko adverbialai realizuoja šiuos leksinius konceptus: [ARTIMA ATEITIS] ir [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS TRUMPAM LAIKO TARPUI]; [TOLIMA ATEITIS] ir [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS ILGAM LAIKO TARPUI]; [TIKSLUS LAIKO ATSTUMAS ATEITYJE] ir [VĖLIAU SEKOJE DIENOS AR METŲ ATSTUMU]; [NEAPIBRĖŽTAS LAIKO ATSTUMAS ATEITYJE] ir [VĖLIAU SEKOJE PRAĖJUS NEAPIBRĖŽTAM LAIKO TARPUI]; [NEAPIBRĖŽTAS LAIKO ATSTUMAS ATEITYJE] ir [VĖLIAU SEKOJE]; [PRAEITIS] ir [ANKSČIAU SEKOJE]; [PRAEITIS] ir [PIRMAS ĮVYKIS SEKOJE]; [PRAEITIS] ir [PRIEŠ SUTARTĄ / ĮPRASTĄ LAIKĄ]; [TOLIMA PRAEITIS] ir [VĖLESNIS ĮVYKIS PANAŠIŲ ĮVYKIŲ SEKOJE]. Ateitis koreliuoja su vėliau pozicija sekoje, praeitis – su anksčiau pozicija sekoje.

9. Intrinsinę ir ekstrinsinę laiko referenciją reprezentuojantys tie patys laiko adverbialai realizuoja šiuos leksinius konceptus: [PRIEŠ SUTARTĄ / ĮPRASTĄ LAIKĄ] ir [PAROS DALIES PRADŽIA]; [PO SUTARTO / ĮPRASTO LAIKO] ir [PAROS DALIES PABAIGA]. Anksčiau pozicija sekoje koreliuoja su tam tikro laiko periodo pradžia, vėliau pozicija sekoje – su tam tikro laiko periodo pabaiga.

10. Tie patys laiko adverbialai gali reprezentuoti ir kelis skirtingus tos pačios laiko referencijos leksinius konceptus. Tai būdingiausia deiktiniams ir deiktiniams-anaforiniams adverbialams: tie patys adverbialai (vadinamieji daugiazoniai adverbialai) priklausomai nuo konteksto gali nusakyti praeties, ateities ir dabarties laiką. Sekos adverbialams tai nėra būdingas bruožas (vienintelis sekos adverbialas *pirm* realizuoja du leksinius konceptus [PIRMAS ĮVYKIS SEKOJE] ir

[ANKSČIAU SEKOJE]). Tie patys kalendoriniai adverbialai kelių skirtingų leksinių konceptų neperteikia.

11. Be būdingiausių temporalinių funkcijų, poziciniai laiko adverbialai gali būti vartojami ir neprototipiškai – realizuoti sau nebūdingą laiko referenciją ar leksinį konceptą.

12. Dalis pozicinių laiko adverbialų gali funkcionuoti ir kaip trukmės ar dažnumo adverbialai, taip pat atlikti netemporalines funkcijas (rodyti kiekybę, atlikti diskurso žymiklio funkcijas ir pan.).

Tolesnės tyrimų perspektyvos. Disertacijoje atliktas tyrimas, paremtas gausia ir reprezentatyvia medžiaga, papildo lietuvių kalbos laiko raiškos adverbialais semantinius tyrimus ir į pasirinktą tyrimo objektą – lietuvių kalbos paprastuosius pozicinius laiko adverbialus – leidžia pažvelgti iš naujos, kognityvinės, perspektyvos – per laiko ir erdvės suvokimo sąsajos atspindžius kalboje. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad laiko suvokimas, perteikiamas lietuvių kalbos paprastaisiais poziciniais laiko adverbialais, turi nemažai sąsajų su erdvės suvokimu.

Siekiant dar labiau įsigilinti į kognityvinei lingvistikai tokią svarbią laiko ir erdvės suvokimo, atsispindinčio kalboje, problematiką, būtų galima atlikti lyginamąją lietuvių kalbos erdvės ir laiko adverbialų studiją, nustatyti erdvės leksinius konceptus ir išsiaiškinti, ar jie koreliuoja su laiko leksiniais konceptais.

Kitas žingsnis galėtų būti lietuvių ir užsienio kalbų pozicinių laiko adverbialų perteikiamų leksinių konceptų lyginimas. Tai leistų suvokti, kokie temporaliniai aspektai svarbūs lietuvių kalbą vartojančių žmonių laiko suvokimui, ar jie skiriasi nuo kitakalbių laiko suvokimo.

Į tyrimą dėl didelės apimties nebuvo įtraukti kitų rūšių paprastieji laiko adverbialai: trukmės, dažnumo ir kt. Jie taip pat turi sąsajų su erdvės raiška, tačiau jiems reikėtų taikyti kitokias ar kiek modifikuotas tyrimo strategijas. Tai galėtų būti dar vienas tolesnių tyrimų objektas.

Nors šis tyrimas leido naujai pažvelgti į lietuvių kalboje atsispindintį laiko suvokimą, buvo atskleista tik dalelė bendro vaizdo.

Todėl disertacijos autorė tikisi, kad ateityje šios srities tyrimų bus ir daugiau, juo labiau kad šiame darbe aptarta tik nedidelė dalis lietuvių kalbos laiko raiškos priemonių.

Tyrimo rezultatai gali būti vertingi lietuvių kalbos leksikografijai ir pritaikomi praktiškai – naudojami sudarant modernius lietuvių kalbos žodynus. Tyrimas atskleidė, kad LKŽ ir DLKŽ pateiktos tyrinėtų laiko adverbialų apibrėžtys, viena vertus, yra nepakankamos, kita vertus, nevienalytės, todėl neatspindi tikslaus adverbialais perteikiamų reikšmių vaizdo. Be to, ne visi čia tirti laiko adverbialai yra įtraukti į DLKŽ (dalis jų nefigūruoja net ir LKŽ), nors vartosenoje gausiai paliudyti. Be žodynų, tyrimo rezultatai gali būti naudojami ir naujose lietuvių kalbos gramatikose – tuose skyriuose, kuriuose aptariamos laiko raiškos priemonės.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Makauskaitė Indrė 2016, Lietuvių kalbos laiko adverbialai: pozicija laiko raiškos priemonių sistemoje ir semantinių tyrimų apžvalga, *Lietuvių kalba* 10. Prieiga per internetą: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/209>.
2. Makauskaitė Indrė 2016, Multifunctionality of the Lithuanian *tada* and English *then* in Spoken Discourse: A Cross-Linguistic Analysis, *Kalbotyra* 68, 96–124.

PRANEŠIMŲ MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE SĄRAŠAS

1. Tarptautinė konferencija *Jaunieji humanitarai ir Kazimieras Būga*, 2015 m. spalio 26–27 d., Vilnius. Pranešimo tema *Lietuvių kalbos laiko adverbialai: vieta laiko raiškos priemonių sistemoje ir tyrimų apžvalga*.
2. XII Tarptautinis baltistų kongresas, 2015 m. spalio 28–31 d., Vilnius. Pranešimo tema *Lietuvių kalbos laiko adverbialai ir jų semantinė klasifikacija*.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĘ

Indrė Makauskaitė (gimė 1983) 2007 m. baigė lietuvių filologijos studijas Vilniaus universitete ir įgijo bakalauro laipsnį. 2013 m. tame pačiame universitete baigė bendrosios kalbotyros magistro studijas (diplomas *cum laude*). 2014 m. Vilniaus universitete pradėjo filologijos krypties doktorantūros studijas. Šių studijų laikotarpiu publikavo du mokslinius straipsnius ir dalyvavo dviejose tarptautinėse mokslinėse konferencijose Lietuvoje.

2018 m. prisijungė prie Vilniaus universiteto projekto LIEPA-2 (Lietuvių šneka valdomų paslaugų plėtra), kurio tikslas – kurti ir tobulinti įrankius, padedančius kompiuterius ir kitus išmaniuosius prietaisus valdyti lietuvių šneka.

NOTES

NOTES

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 35 egz.